

С. Ф. Домбровський
доцент, заслужений юрист України,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права

УДК 349.442.237.7 (477)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКІВ СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Досліджено окремі проблеми здійснення страхування в сільському господарстві. Зроблені висновки, спрямовані на вирішення існуючих проблем страхування ризиків в аграрному секторі економіки. Приділено увагу видам об'єктів страхування. Визначено коло страхувальників страхування врожаю сільськогосподарських культур. Визначено види страхових ризиків. Проаналізовано ризики при вирощуванні сільськогосподарських культур. Обґрунтовано створення страхового органу збитків. Внесено пропозиції про удосконалення законодавства про страхування в сільському господарстві України.

Ключові слова: страхування, види страхування, об'єкти страхування, страхові ризики, висновки, удосконалення законодавства.

На сьогодні державою вживаються відповідні заходи щодо підняття ефективності ведення сільського господарства України як однієї із основних прибуткових галузей виробництва продукції рослинництва та тваринництва. Ця галузь хоча й повільно, але виходить із тривалої економічної кризи. На збільшення видів сільськогосподарської продукції вплинули позитивні зміни, які відбулись у сільськогосподарському виробництві, та певне удосконалення правового забезпечення подальшої діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Слід звернути увагу і на те, що однією із причин незадовільного стану в сільському господарстві є недостатнє використання правових засобів щодо ефективного забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва та діяльності аграрних товаровиробників, зокрема належного застосування страхового законодавства в сільському господарстві.

Дана проблема є предметом спеціального дослідження таких вчених, як: Ю. Н. Андреев, В. Д. Базидевич, В. В. Біловець, Е. А. Галіновська, І. В. Горіславська, О. Є. Гудзь, Ю. М. Заїка, Ю. О. Заїка, А. Н. Залетова, О. Д. Заруба, П. Т. Каблук, М. С. Клапків, Ю. М. Клапків, М. В. Мних, С. С. Осадець, Н. Б. Пацурія, Н. В. Петров, О. П. Приходько, В. І. Серебровський, Ю. Б. Фочельсop.

Однак окремі питання щодо удосконалення законодавства про страхування ризиків у сільському господарстві не повною мірою охоплені науковим дослідженням. Потребують вивчення й причини недостатнього страхування рослинницької і тваринницької продукції сільськогосподарськими товаровиробниками.

У цій статті зроблена спроба проаналізувати причини стану незадовільного страхування ризиків у сільському господарстві та внести пропозиції щодо удосконалення страхового законодавства в сільському господарстві.

Автор, розуміючи дискусійність піднятих питань, висловлює свою точку зору. Вважає, що висвітлені окремі правові проблемні питання страхування ризиків у сільському господарстві України, висловлені пропозиції і рекомендації сприяють подальшому

науковому дослідженню, направлені на удосконалення аграрного законодавства щодо підвищення ефективності сільського господарства. Розширення ринкових відносин у зв'язку із вступом нашої держави в Світову організацію торгівлі повинно сприяти страхуванню ризиків врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, зернових культур, цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами різних форм власності і господарювання [1, с. 146].

З метою нормалізації життєдіяльності зацікавлені сільськогосподарські товаровиробники здійснюють низку комплексних захисних заходів щодо обмеження можливості прояву ризику і виникнення несприятливих наслідків шляхом страхування. Відповідно до словника С. І. Ожегова, страхування визначається як убезпечення будь-кого від можливих збитків за рахунок періодичних внесків спеціальній установі, яка в разі настання збитків сплачує грошову винагороду [2, с. 710].

Більш конкретно визначено поняття страхування в енциклопедичному словнику, яке практично збігається з вищенаведеним і формулюється як один із способів відшкодування за рахунок страхового фонду збитку, що завданий майну юридичних або фізичних осіб стихійними лихами або нещасними випадками [3, с. 1288].

Поділяючи думку Н. Б. Пацурія, сутністю страхування в сільському господарстві можна вважати відносини по захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні певних подій (страхових випадків) за рахунок грошового (страхового) фонду, який формується зі страхових внесків і є матеріальною основою страхування та обов'язковим елементом суспільного, зокрема сільськогосподарського виробництва [4, с. 12].

Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” визначено основи державної політики у страховій сфері щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки в Україні [5]. Ст. 10 цього Закону зобов'язано суб'єктів страхування в сільському господарстві застрахувати ризики втрат сільськогосподарської продукції у таких випадках:

- отримання банківської позики на цілі виробництва сільськогосподарської продукції або придбання капітальних активів, якщо проценти за таким кредитом (позикою) частково або повністю здешевлюються (відшкодовуються) за рахунок бюджету;
- отримання бюджетної позики або банківського кредиту під гарантію держави чи органу місцевого самоврядування на цілі виробництва сільськогосподарської продукції або придбання капітальних активів.

Цим Законом передбачено комплексне страхування ризиків втрати сільськогосподарської продукції або її частини внаслідок:

- заморозку, ожеледі, вимерзання;
- граду або удару блискавки;
- землетрусу;
- лавини, земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю;
- пожежі, крім лісових пожеж;
- бурі, урагану, бурану;
- зливи, повіді, паводку;
- посухи чи зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню;
- епіфітотійного розвитку хвороб, розмноження шкідників рослин, притаманних Україні, а також хвороб, які стали наслідком настання будь-якого з ризиків;
- протиправних дій осіб, що виражаються у крадіжках, хуліганських діях стосовно рослинних насаджень; зруйнуванні покриттів (несучих конструкцій) теплиць, парників, оранжерей.

Законом передбачено також комплексне, індексне та добровільне страхування.

Об'єктом комплексного страхування ризиків є будь-який з таких об'єктів:

- сума витрат, понесених у зв'язку з виробництвом окремого виду сільськогосподарської продукції;

— очікувана вартість сільськогосподарської продукції, що виробляється;
— очікуваний дохід (прибуток) від продажу сільськогосподарської продукції, що виробляється.

Індексним страхуванням вважається страхування ризику втрати врожаю окремої сільськогосподарської культури відносно до усереднених натуральних показників її врожайності на визначеній території за попередні п'ять маркетингових періодів.

Добровільним страхуванням вважається, коли виробник сільськогосподарської продукції або її продавець (покупець) має право добровільно застрахувати будь-які ризики її загибелі (втрати), якщо вони не були застраховані в обов'язковому порядку або шляхом індексного страхування.

Законодавство України до об'єктів страхування відносить: врожай сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень плодоносного віку (за винятком врожаю природних сіножатей і пасовищ, культур, посіяних на зелене добриво, сіяних підпокривних та безпокривних багаторічних трав); дерева і кущі плодово-ягідних насаджень, що зростають у садах, та виноградники; сільськогосподарські тварини, домашня птиця, кролі, хутрові звірі, бджолосім'ї у вуликах; будівлі, споруди, сільськогосподарська техніка, об'єкти незавершеного капітального будівництва, силові, робочі та інші машини, транспортні засоби, інвентар, продукція, сировина, товари та інше майно.

Не можуть бути об'єктами страхування: врожай сільськогосподарської культури, яку аграрне підприємство висівало протягом трьох-п'яти років, але жодного року не одержувало врожаю; врожай багаторічних насаджень плодоносного віку, якщо господарство не одержувало врожаю з цих насаджень протягом п'яти років, що передували укладанню договору страхування; тимчасові та старі будівлі, споруди, що не придатні до використання; документи, наявні гроші та цінні папери; тварини сільгоспдідприємств, у яких встановлено карантин або обмеження на інфекційне захворювання, крім тих, що не сприйнятні до нього, а також, якщо внаслідок обстеження їх на бруцельоз, лейкоз або туберкульоз встановлено позитивну реакцію; будівлі, споруди та інше майно, яке знаходиться у зоні загрози обвалу, зсуву, повені або іншого стихійного лиха.

У сільському господарстві можна виділити такі основні види ризиків залежно від їх природи і діяння:

- виробничі ризики: виробництво, переробка, реалізація;
- маркетингові ризики: ціна, потреба і бажання споживачів;
- фінансові ризики: рентабельність виробництва, вартість фінансових ресурсів, девальвація, інфляція;
- юридичні ризики: юридичні, робоча сила, зовнішня сфера, громадська політика.

Перелік категорій і ризиків, наведений вище, не є повним, проте він показує, наскільки складним є процес визначення ризиків і розроблення стратегії по управлінню ризиками для кожного сільськогосподарського підприємства і господарства.

Сільськогосподарські ризики продовжують дуже негативно впливати на фінансово-господарську діяльність аграрних підприємств. Застосовувати нові технології в сільському господарстві не виключають ризики, а лише змінюють природу ризиків. Нові сорти насіння, засоби захисту рослин сприяють зменшенню впливу погодних умов, хвороб і шкідників, але вимагають спеціальних знань, великих фінансових ресурсів і вмілого управління сільськогосподарськими підприємствами різних форм власності і господарювання.

Слід підкреслити, що в перші роки незалежної України основи страхування були закладені Декретом Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року № 47-93 "Про страхування" [6].

Цей декрет став першим законодавчим актом, який забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності в Україні, визначив базові терміни і поняття, пов'язані зі страховою діяльністю та ринком страхових послуг, чітко визначив підстави державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю. З плином часу виявилася недосконалість Декрету у недостатньому захисті інтересів учасників страхових відносин та недостатності

вимог до осіб, які мають намір здійснювати страхову діяльність. Тому Верховна Рада України прийняла Закон України “Про страхування”, який врегулює відносини у сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг та посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій і громадян [7].

Позитивом цього закону стало те, що він встановив основні принципи регулювання страхової справи в державі, став джерелом для відпрацювання інших законодавчих актів, які покликані розвивати і доповнювати основні його положення.

Значні зміни в економічних умовах життєдіяльності суспільства та процеси гармонізації законодавства України про страхову діяльність із законодавством Європейського Союзу та вступу України до Світової організації торгівлі вимагають внесення змін у правове регулювання страхування і в сільському господарстві України.

Проте при позитивних змінах у правовому регулюванні страхової діяльності в Україні законодавець не вирішив ряд правових питань, що наявні в сфері страхування.

До основних проблем удосконалення страхового законодавства слід віднести безсистемність прийняття нормативних актів у цій сфері. З метою усунення недоліків у розробленні й прийнятті законів та підзаконних нормативних актів, що регулюють страхову справу, необхідно прийняти концепцію системи законодавства України, що регулює страхування.

Тому з метою якнайшвидшого впровадження ефективної системи страхування ризиків у сільському господарстві потрібно створити її інституційні складові, розробити і схвалити новий Закон України “Про страхування у сільському господарстві”. У цьому Законі було б доцільним визначити поняття сільськогосподарського страхування, його предмет, суб’єкт страхування та основні специфічні ознаки страхування у сільському господарстві, розширивши обов’язкове страхування важливих видів виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва та тваринництва. Цей закон позитивно вплинув би на страхування ризиків у сільському господарстві України.

Вважаємо, що оскільки правовий інститут страхування аграрного права в сільському господарстві є досить специфічним видом діяльності, пов’язаним з системними ризиками, то організації і установи, які будуть займатися цим питанням, зобов’язані отримувати спеціальні ліцензії. На нашу думку, встановлення ліцензування усуне від ринку страхування ризиків недобросовісних і неплатоспроможних страхових організацій України.

У зв’язку з цим необхідно на рівні урядової постанови визначити довгострокову політику держави у сфері страхування, впровадивши окрему ліцензію щодо страхування аграрних ризиків із такими двома основними категоріями страхування — рослинницьких культур і тварин. Адже за даними, зібраними Міжнародною фінансовою корпорацією, у 2009 році було укладено в Україні лише 1 980 договорів зі страхування сільськогосподарських культур (посівів і врожаю) та 5 330 договорів зі страхування тварин, сума відшкодування премій відповідно становила 42 млн. грн. та 2,1 млн. грн. Загальний обсяг ринку страхування сільгоспкультур оцінюється 650-700 тисяч гектарів застрахованих площ та 50-55 млн. грн. страхової премії [9].

Крім того, за ствердженням міністерства аграрної політики України, у страхуванні брало участь одна тисяча сільськогосподарських підприємств. Ними було застраховано лише 350 тисяч гектарів сільгоспугідь, тобто менше 1,5 % від загальної площі таких угідь, а використовується 30 млн. гектарів [10].

Для ефективного функціонування страхування на селі необхідно створити спеціальний колегіальний орган з управління аграрними ризиками, що складатиметься з компетентних спеціалістів — експертів, які знають технологію використання землі сільськогосподарського призначення, виробництво рослинницької та тваринницької продукції. Такі колегіальні органи створені і успішно сприяють розвитку страхування в сільському господарстві в США, Іспанії, Канаді та Росії [8].

Необхідно внести зміни і доповнення до Закону України “Про державну підтримку сільського господарства” щодо покращення страхування в аграрному секторі економіки [5].

Вважаємо, що Верховній Раді слід прийняти законопроект “Про особливості здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою”. Цей закон сприяв би активному заохоченню сільськогосподарських товаровиробників здійснювати страхування врожаїв, худоби та майна шляхом компенсації частини страхового внеску до 50 %. Такі страхові виплати покрийуть 70 % страхової вартості [11].

Також слід зауважити, що вимоги ст. 11 Закону України “Про державну підтримку сільського господарства” в частині створення Фонду аграрних страхових субсидій України не виконані на сьогодні. Необхідно Міністерству аграрної політики і продовольства розробити і подати на затвердження Кабінету Міністрів України проект положення про створення фонду гарантування покриття збитків від катастроф. Цей фонд, як підкреслено в законі, повинен забезпечувати покриття системних ризиків за його рахунок при значних збитках у разі, якщо страховики не зможуть покрити всіх витрат. До цього фонду мають надходити кошти, які не були виплачені у зв’язку з ненастанням страхового випадку.

Видається у зв’язку із наявністю значної кількості актів аграрного законодавства прийняти єдиний кодифікований акт — Аграрний кодекс України, включивши в нього норми і з питань регулювання страхування ризиків у сільському господарстві.

Отже, здійсненню удосконалення аграрних відносин щодо страхування ризиків на селі сприятиме приведення законодавства України до норм Світової організації торгівлі.

Проведене дослідження щодо правового регулювання ринків страхування ризиків у сільському господарстві України підтверджує, що одним із найважливіших чинників розвитку законодавства про страхування є те, щоб він відповідав інтересам страховиків і сільськогосподарським підприємствам та іншим учасникам страхових правовідносин. Таким чином, страхування дасть змогу сільськогосподарським підприємствам ефективно боротися з наслідками стихійних явищ та сприятиме недопущенню економічної і соціальної розрухи після того, як ні запобіжна діяльність, ні боротьба власними силами не дали їм бажаного економічного результату.

Список використаних джерел

1. Словник з аграрного права [Текст] / [уклад.: В. П. Жущман, О. О. Погрібний, В. Ю. Уркевич]; за ред. В. П. Жущмана. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. — 160 с.
2. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов. — М.: Стереотип, 1978. — 864 с.
3. Советский энциклопедический словарь [Текст] / [науч.-ред. совет: А. М. Прохоров (пред.) и др.]. — М. : Советская энциклопедия, 1981. — 1600 с.
4. Пацурія, Н. Б. Страхове право України [Текст] : [навч. посіб.] / Н. Б. Пацурія. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 176 с.
5. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV [Текст] // ВВР. — 2004. — № 49. — Ст. 527.
6. Про страхування : Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 р. № 47-93 [Текст] // ВВР. — 1993. — № 29. — Ст. 32.
7. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. [Текст] // Урядовий кур’єр. — 1993. — № 138. — 14 вересня.
8. Дацюк, Л. Застраховатися чи збанкрутувати [Текст] / Л. Дацюк // Урядовий кур’єр. — 2009. — № 16. — 30 січня.
9. Дацюк, Л. Агροстрахування: скоріше живе, ніж мертво [Текст] / Л. Дацюк // Урядовий кур’єр. — 2010. — № 50. — 18 березня.
10. Малолеткова, О. Бездумно копіювати — собі шкодити [Текст] / О. Малолеткова // Урядовий кур’єр. — 2006. — № 245. — 27 грудня.
11. Малик, Р. Законодавчі колізії страхування [Текст] / Р. Малик // Урядовий кур’єр. — 2009. — № 230. — 10 грудня.

*Рекомендовано до друку кафедрою трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 6 від 11 січня 2011 року)*

Надійшла до редакції 26.03.2011

Домбровский С. Ф. Правовое регулирование рынков страхования рисков в сельском хозяйстве Украины

Исследовано отдельные проблемы осуществления страхования в сельском хозяйстве. Сделано выводы, направленные на разрешение отдельных существующих проблем страхования рисков в аграрном секторе экономики. Уделено внимание видам объектов страхования. Определён круг страховщиков страхования урожая сельскохозяйственных культур и виды страховых рисков. Обосновано создание страхового органа убытков. Внесено предложение о совершенствовании законодательства о страховании в сельском хозяйстве Украины.

Ключевые слова: *страхование, виды страхования, объекты страхования, страховые риски, выводы, усовершенствование законодательства.*

Dombrovskiy, S. F. Exposure Hedging Development Legal Regulation in Agriculture of Ukraine

The article is devoted to the research and analyses of particular problems of insurance in agriculture of Ukraine. Conclusions referred to the decision of the line of such existing problems as to the exposure hedging in this area of the agrarian sector of the economy of Ukraine are grounded. Attention to the types of the insurance objects is paid. The circle of harvest insurers of agricultural crops is defined. Insurance risks types are defined. The risks of agricultural crops growing are analyzed. The foundation of the insurance organ of expenses is grounded. Propositions to the improvement of legislation on the insurance in the agriculture in Ukraine are made.

Key words: *insurance, insurance types, principles, objects of insurance, insurance risks, insurer, analyses, conclusions, the improvement of legislation on the insurance.*

